

О.В. Корчак-Чепурківський — фундатор соціальної медицини

Соціальна медицина та організація охорони здоров'я — наука, що вивчає соціальні закономірності здоров'я людей та обґрунтовує шляхи його поліпшення через раціональну організацію охорони здоров'я різних верств населення. Вона передбачає розробку рекомендацій щодо запобігання й усунення несприятливих соціальних чинників, а також заходів, спрямованих на покращення здоров'я громадян.

Погляд у майбутнє

У XXI ст. передбачувано підвищуються вимоги до систем охорони здоров'я, покликаних зберігати й поліпшувати здоров'я населення в умовах посилення дії негативних факторів ризику, детермінованих розвитком цивілізації. Стурбованість з цього приводу має глобальний характер і визначена як глобальна стратегія Всесвітньої організації охорони здоров'я, яка ставить за мету збереження та захист громадського здоров'я як на сучасному етапі, так і в перспективі розвитку суспільства за будь-яких соціально-економічних, політичних, ідеологічних цінностей та настанов, а також незважаючи на будь-які соціальні або природні обставини, тобто на частку соціальної (громадської) медицини випадає найбільше завдання — спостерігати, розробляти, запроваджувати в життя вироблені наукою заходи.

Порівняно із загальною медициною, що має більш ніж тисячолітню історію розвитку, соціальна медицина є досить молодого наукою — з часу її зародження минуло лише близько століття. Фундатором нової науки став видатний український лікар, академік Овксентій Васильович Корчак-Чепурківський. Очолити на XI з'їзді Пироговського товариства (1910) спеціальну підкомісію з питань громадської медицини, гігієни та лікарського побуту, він запропонував і низку визначень для нової науки: «громадська медицина», «соціальна медицина», «соціальна гігієна». Усі ці терміни мали спільну рису — вказували на необхідність вивчення впливу соціальних умов на здоров'я населення.

Становлення майбутнього вченого й лікаря

Народився О.В. Корчак-Чепурківський 28.02.(14.02.)1857 р. у родині парафіяльного дяка повітового містечка Костянтинограда Полтавської губернії. Отримавши хорошу шкільну й духовно-семінарську освіту, 20-річний Овксентій вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Київського університету Св. Володимира, з якого невдовзі за участь у студентських заворушеннях був виключений і висланий із м. Києва під наглядом поліції на Слобожанщину. Згодом юний Корчак-Чепурківський поновив навчання, але вже на медичному факультеті Харківського університету, який і закінчив у 1883 р.

Майже рік майбутній академік працював міським санітарним лікарем у м. Києві. Але політично неблагонадійний молодий фахівець невдовзі полишив це місто і упродовж 5 років працював земським лікарем Костянтиноградського повіту на рідній Полтавщині. Як людина з революційно-демократичними поглядами, Корчак-Чепурківський все більше став переконуватися в актуальності громадсько-медичної роботи.

Навесні 1889 р. Овксентій вирушив на південь України, у Херсонську губернію. Херсонська земська медицина — одна з найкращих сторінок історії вітчизняної охорони здоров'я. Використання її надбань у світлі нинішнього бачення минулого може сприяти успішному проведенню комплексної реформи медицини і в наш час. Унікальність цього досвіду полягає в співіснуванні на місцях двох рівнобіжних систем керування — державної і представницької від населення. Протягом усього періоду існування громадської медицини санітарна організація за прогресивними поглядами працівників вважалася однією з найпередовіших у Російській імперії. Не маючи владних повноважень і підпорядковуючись державним установам, земства зуміли досить ефективно організувати свою діяльність. Цьому успіхові сприяли як окремі земські діячі — дійсні ентузіасти земської справи, так і та обставина, що ці установи були фінансово незалежними. Тут розпочав свою діяльність як визначний громадський лікар талановитий діяч земської медицини, вчений-гігієніст М.С. Уваров; тут виросла ціла плеяда найвідоміших в Україні й поза її межами організаторів охорони здоров'я — М.І. Тезяков, П.М. Діатроптов, П.П. Кудрявцев, Є.І. Яковенко, В.В. Хижняков. Одним із таких активістів був і О.В. Корчак-Чепурківський.

Талановитий учений і організатор охорони здоров'я

Набувши чималого досвіду роботи на Херсонщині, з 1891 р. Овксентій Васильович перебирає на себе обов'язки завідувача губернського санітарного бюро Бессарабського земства в м. Кишиневі. Займаючись організацією боротьби з епідеміями тифу, дифтерії та холери, він запровадив медичну звітність у Бессарабській губернії, видавав щомісячні лікарські хроніки, провів два губернських з'їзди. 1893 року в м. Кишиневі були видані його «Матеріали для історії земської медицини в Бессарабській губернії», у яких автор, розуміючи, що охорона народного здоров'я можлива лише у нерозривному зв'язку з історією, зібрав цікавий фактографічний матеріал. Санітарний лікар Корчак-Чепурківський проявив себе у цій роботі як талановитий організатор охорони здоров'я. Значний інтерес він

приділяв аспектам медичного обслуговування населення — від амбулаторії до аптеки, від акушерки до санітара, а також розрахунковим статтям видаткового кошторису.

Дослідження молодого фахівця з профілактики інфекційних хвороб, періодичності епідемій дифтерії та їх антагонізму з епідеміями інших дитячих інфекцій, демографії та санітарної статистики були покладені в основу його наступної монографії «Матеріали для изучения епидемий дифтерии в России», яку автор у 1898 р. захистив як дисертацію в Київському університеті, здобувши науковий ступінь доктора медицини. Під час її написання О.В. Корчак-Чепурківський проаналізував усі доступні джерела, включаючи церковні метричні записи про епідемії дифтерії в Херсонському повіті за 1870-1889 рр., що дало змогу виявити закономірну періодичність цих епідемій. Він дослідив та статистично довів вплив рівня міграції населення на епідемічний процес під час дифтерії, що було на той час особливо актуальним. Навіть часткове запровадження розроблених на той час санітарних заходів було ефективним у зниженні захворюваності й смертності населення.

Незабаром доктора О.В. Корчака-Чепурківського обрали завідувачем санітарного відділу Київської міської управи, створеного невдовзі після VI з'їзду російських лікарів, присвяченого пам'яті М.І. Пирогова, який відбувся у м. Києві. До речі, Овксентія Васильовича було обрано секретарем цього авторитетного лікарського форуму. Залишаючись на посаді завідувача, О.В. Корчак-Чепурківський починаючи з 1903 р. й упродовж наступних 15 років на базі кафедри гігієни Київського університету почав викладати курс з епідеміології та санітарної статистики для студентів 4 і 5 курсів. Так він заклав основи соціальної гігієни, гігієни праці та епідеміології в Україні. А прочитаний професором О. Корчаком-Чепурківським у Київському комерційному інституті в 1906 р. систематизований курс соціальної медицини під назвою «Громадська гігієна» став першим у світовій практиці.

На хвилі національного відродження

Революційні події 1917-1918 рр. як справжній український патріот О.В. Корчак-Чепурківський щиро вітав. У незалежній Українській державі за Гетьманату Павла Скоропадського він очолив санітарний департамент Міністерства народного здоров'я і опікування. На противагу Київському університету Св. Володимира, де панували реакційно-монархічні принципи, у цей же час було засновано Український державний університет з медичним факультетом, який очолив О.В. Корчак-Чепурківський. Згодом, коли факультет виокремився у Київський медичний інститут, Овксентій Васильович очолив кафедру загальної й соціальної гігієни.

За часів Директорії О.В. Корчак-Чепурківський працював міністром народного здоров'я Української Народної Республіки. А в березні 1921 р. його першим із медиків України було обрано дійсним членом Академії наук, де він тривалий час працював секретарем.

Організована й очолена О.В. Корчаком-Чепурківським кафедра охорони народного здоров'я зосередила основну роботу на створенні української медичної термінології відповідно до нових потреб, оскільки майже всі медичні дисципліни почали викладатися українською мовою. «Міжнародна номенклатура причин хвороб і смерті» — таку назву мала робота О.В. Корчака-Чепурківського, що побачила світ 1924 р. Вона стала неocenним внеском автора в українську медичну науку й культуру. Будучи обтяженим багатьма різноманітними обов'язками, учений знайшов час для написання популярної брошури «Їжа та здоров'я людини» (1927), у якій виступив як висококваліфікований та ерудований гігієніст-пропагандист.

Заборона соціальної медицини

На превеликий жаль, дальша історія соціальної медицини в Україні була трагічною. Такі соціальні потрясіння, як колективізація, голодомори, репресії, депортації, Друга світова війна істотно підірвали здоров'я нації. Соціальна медицина, що шукала причини нездоров'я людей у соціальних умовах їх життя, не вписувалася в систему комуністичної ідеології. Разом з такими «лженауками», як генетика, епідеміологія тощо, наприкінці 30-х років XX ст. соціальна медицина була заборонена. Вести статистичний облік захворюваності й смертності людей також було заборонено, що позбавило науку її основи — факту. Український науково-дослідний інститут соціальної гігієни та управління охороною здоров'я (м. Харків) у 1937 р. було закрито, після чого О.В. Корчак-Чепурківський почав працювати консультантом в Інституті клінічної фізіології АН УРСР (1938-1941). У 1936 р. у фашистсько-націоналістичних поглядах було звинувачено видатного українського демографа і соціального медика Ю.О. Корчака-Чепурківського — сина Овксентія Васильовича. Через похилий вік батька виключили з усіх академічних установ, а сина Юрія вислали до таборів ГУЛАГу.

Тільки в період розвинутого соціалізму (70-ті рр. XX ст.) соціальну медицину формально дозволили, та лише з 1989 р. знову почав працювати Науково-дослідний інститут соціальної гігієни та управління охороною здоров'я. Інститут громадського здоров'я у 1996 р. було відкрито і в Києві.

Список літератури знаходиться в редакції.

Підготував **Лук'ян Маринжа**

